

DOI: <https://doi.org/10.36719/2707-1146/37/14-19>

Əmrah Əhmədov
Bakı Dövlət Universiteti
Doktorant
emrah_sniper246@list.ru

AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİ TARİXİNDƏ AQRAR İSLAHATLARIN LAYİHƏLƏNDİRİLMƏSİ

Xülasə

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (AXC) Cənubi Qafqaz regionunun keşməkeşli tarixində mühüm səhifə kimi dayanır. Birinci Dünya Müharibəsinin və 1917-ci il Rusiya İnkılabının baş verməsində sonra yaranan AXC müstəqil və demokratik dövlət qurmaq istəyən Azərbaycan xalqı üçün ümid çırağı kimi meydana çıxdı. 1918-ci ildən 1920-ci ilə qədər mövcud olmuş bu yenidən yaranmış respublika çoxsaylı problemlərlə mübarizə aparırdı ki, bunlardan ən mühümlərindən biri aqrar islahatlara ehtiyac idi. AXC qeyri-sabitlik dövründə dövlət quruculuğunda belə məsələlərə yer verməsi dövlətin hər sahədə inkişaf etmək istəməyinin göstəricisi idi. Osmanlı İmperiyası və Rusiya İmperiyası dağıldıqca AXC öz müqəddəratını təyin etmək üçün qısa bir fürsətdən istifadə etdi. Cənubi Qafqazda yerləşən, şimalda Rusiya Sovet Federativ Sosialist Respublikası ilə qərbdə yeni yaradılmış Ermənistan Demokratik Respublikası arasında yerləşirdi. Bu coğrafi mövqə həm üstünlük, həm də zəiflik idi, çünki AXC qonşu dövlətlərin xarici təzyiqləri ilə üzləşdi.

Açar sözlər: *aqrar islahatlar, aqrar siyasət, kənd təsərrüfatı, mülklər, pay torpaqları, iqtisadi sabitlik*

Amrah Ahmadov
Baku State University
PhD student
emrah_sniper246@list.ru

The planning of agricultural reforms in the history of the Azerbaijan Democratic Republic

Abstract

The Azerbaijan Democratic Republic (ADR) stands as an important chapter in the turbulent history of the South Caucasus region. Emerging after the First World War and the 1917 Russian Revolution, the ADR represented a ray of hope for the Azerbaijani people who aspired to establish an independent and democratic state. Existing from 1918 to 1920, this newly-formed republic faced numerous challenges, with one of the most significant being the need for agrarian reforms. The ADR's willingness to address such issues during a period of instability demonstrated the state's ambition to develop in all areas. As the Ottoman Empire and the Russian Empire disintegrated, the ADR seized a brief opportunity to determine its fate. Geographically situated in the South Caucasus, it was bordered by the Russian Soviet Federative Socialist Republic to the north and the newly formed Armenian Democratic Republic to the west. This geographical position presented both advantages and vulnerabilities, as the ADR had to contend with external pressures from neighboring states.

Keywords: *agrarian reforms, agricultural policy, agriculture, estates, land sharing, economic stability*

Giriş

AXC-nin tarixi konteksti onun aqrar islahatlarının əhəmiyyətini anlamaq üçün çox vacibdir. İqtisadiyyatı əsasən aqrar olan kənd təsərrüfatı Azərbaycan cəmiyyətinin can damarı idi. Bununla belə, bu sektor qeyri-bərabər torpaq bölgüsü ilə pozulmuşdu, çox vaxt rus və ya fars əsilli iri torpaq

sahibləri böyük mülklərə sahib idilər, bir çox kəndli isə torpaqsız ya da az torpaqla təmin olunurdu. Torpaq mülkiyyətindəki bu bərabərsizliklər AXC-nin dövlət quruculuğu söylərinin təməl daşı kimi aqrar islahatlara ehtiyacını alovlandırdı.

Bu məqalədə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin apardığı aqrar islahatlar, torpaqların yenidən bölüşdürülməsi cəhdləri, vergi sistemində islahatlar və bu yolda qarşıya çıxan çətinliklər araşdırılmışdır. Bununla yanaşı məqalədə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin aqrar siyasətinin qısamüddətli və çətinliklərlə dolu olsa da, Azərbaycanın tarixi və kənd təsərrüfatının inkişaf trayektoriyasına necə qalıcı təsirlər qoyduğu işıqlandırılmışdır. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (AXC) Cənubi Qafqaz regionunda 1918-ci il mayın 28-dən 1920-ci il aprelin 28-dək mövcud olmuş qısamüddətli müstəqil dövlət idi. AXC qısa müddət ərzində bir sıra qanunlar və islahatlar həyata keçirdi. Bu islahatlardan ən əhəmiyyətliələrindən biri aqrar məsələlər: ölkədə torpaq mülkiyyəti və kənd təsərrüfatı məsələlərinin həlli idi. AXC hakimiyyəti dövründə həyata keçirilən əsas aqrar qanun və siyasətlərə aşağıdakı nümunəni göstərmək olar:

Torpaqların yenidən bölüşdürülməsi: AXC hökuməti torpaq bərabərsizliyi və torpaqların bir neçə torpaq mülkiyyətçisinin əlində cəmlənməsi problemini həll etmək zərurətini dərk etdi. Nəticədə onlar torpaqsız kəndlilərə torpaq ayırmaq və zadəganların hakimiyyətini azaltmaq üçün torpaqların yenidən bölüşdürülməsi siyasətini tətbiq etdilər. Torpaq mülkiyyətinə gəldikdə isə torpaqların zadəganların və mülkədarların nəzarətində olduğu feodal torpaq mülkiyyəti sistemini ləğv edən qanunlar qəbul edildi. Əvəzində onlar torpaqları aktiv şəkildə becərən fərdlərin və ya ailələrin şəxsi mülkiyyətini yaratmağa çalışırdılar. Əlbəttə, bu dövərdə vahid idarəetmə sistemi torpaqların paylanılmasında və islahatların həyata keçirilməsində önəmli idi. AXC torpaq islahatlarının həyata keçirilməsinə nəzarət etmək üçün yerli səviyyədə torpaq komitələri yaratdı. Bu komitələr yenidən bölüşdürülmə bilən torpaq sahələrini müəyyən etmək, torpaq mübahisələrini həll etmək və torpaqdan məhsuldar istifadəni təmin etmək üçün məsuliyyət daşıyırdılar. 1917-ci ildə Şimali Azərbaycan kəndlərində yoxsul təsərrüfatları 54,4%, ortabablar 34%, qolçomaqlar 6% təşkil edirdi. Dövlət və mülkədar torpaq sahibliyi üstün idi. Bütün kənd təsərrüfatının 29,5%-i mülkədarlara, 68,7%-i dövlətə məxsus olduğu halda, yalnız 1,8%-i kəndlilərin payına düşürdü.

AXC icarədarlar və pay sahibləri üçün qoruma tətbiq etdi, bu da onların torpaq mülkiyyətində müəyyən hüquqa malik olmasını və torpaq mülkiyyətçilərinin istismarına məruz qalmamasını təmin etdi. AXC hökuməti dövlətə gəlir əldə etmək üçün torpaq vergisi sistemi tətbiq etdi (Ağayev, 1930: 64). Bu vergi hökumət üçün gəlir mənbəyi və torpaqdan səmərəli istifadəni təşviq etmək üçün nəzərdə tutulmuşdu. Kənd təsərrüfatı sektorunda məhsuldarlığı artırmaq üçün kənd təsərrüfatı təhsili və təliminin təkmilləşdirilməsi üçün söylər göstərilmişdir. Qeyd etmək vacibdir ki, AXC qısa müddət ərzində mühüm problemlərlə, o cümlədən siyasi qeyri-sabitlik və qonşu dövlətlərin, xüsusən də Bolşevik Rusiyasının xarici təzyiqləri ilə üzləşmişdir. Nəticədə aqrar islahatların həyata keçirilməsi miqyasına görə məhdudlaşdı və maneələrlə üzləşdi. 1920-ci ilin aprelində Sovet Rusiyasının Qırmızı Ordusu tərəfindən işğal olunaraq zəbt olunduqdan sonra AXC-in mövcudluğu qısaldı və nəticədə Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının yaranması və AXC-in müstəqilliyinin sona çatması ilə nəticələndi. AXC dövründə başlanmış aqrar islahatların bir çoxu sonralar sovet hökumətinin Azərbaycanda apardığı siyasətə inteqrasiya olundu (Ağayev, 1987: 96).

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin (AXC) həyata keçirdiyi torpaqların yenidən bölüşdürülməsi söylərinin miqyasını başa düşmək üçün ilk növbədə onun yarandığı dövrdə üzləşdiyi ağır torpaq bölgüsü problemlərini dərk etmək çox vacibdir. Bu məsələlərin əsasında Azərbaycan cəmiyyətini narahat edən və geniş narazılıq mənbəyi olan torpaq mülkiyyətində dərin kök salmış bərabərsizliklər dayanırdı.

Qeyri-bərabər torpaq mülkiyyətinin olması ciddi problemlərə yol açdı. 1918-ci ildə yarandığı dövrdə AXC kəskin bərabərsizliklə səciyyələnən torpaq mülkiyyəti mənzərəsini miras aldı. Əkin sahələrinin əksəriyyəti böyük torpaq sahiblərinin kiçik bir azlığının əlində cəmləşmişdi, onların çoxu rus və ya fars əsilli idi. Bu mülkədarlar bəzən minlərlə hektardan ibarət geniş mülklərə sahib idilər, halbuki kənd sakinlərinin əksəriyyəti, ilk növbədə, Azərbaycan kəndliləri kiçik, çox vaxt qeyri-adekvat torpaqlarda dolanmaq üçün mübarizə aparırdılar və ya tamamilə torpaqsız idilər.

Torpağın bu qeyri-bərabər bölgüsü sosial və iqtisadi bərabərsizlik dövrünü davam etdirdi. İri torpaq sahibləri əhəmiyyətli sərvət və gücə malik idilər, kəndlilər isə yoxsulluq və hüquqsuzluqla üzləşdilər (Azərbaycan Cümhuriyyəti, 1990: 116).

Torpağa çıxışın olmaması kəndlərin inkişafına mane oldu və kənd təsərrüfatı məhsuldarlığını boğdu, əhalinin əksəriyyətinin üzləşdiyi iqtisadi problemləri daha da gücləndirdi. Torpaq bölgüsü məsələləri bölgədəki etnik və mədəni gərginliklə daha da kəskinləşdi. Rus, fars və azərbaycanlı torpaq sahiblərinin olması problemə əlavə mürəkkəbliyə qatırdı. Etnik parçalanmalar və tarixi rəqabət çox vaxt torpaq mübahisələrinin və münaqişələrin şiddətlənməsində rol oynayırdı. Azərbaycan kəndlilərinin torpaq uğrunda mübarizəsi yaxın vaxtlarda baş vermiş hadisə deyil, dərin tarixi köklərə malik idi (Azerbaydjanskaya Demokratičeskaya Respublika, 1998). Onlar çoxdan torpaq islahatını və yenidən bölüşdürülməsini tələb edirdilər və bu torpaq mülkiyyətçiliyi və aqrar ədalət istəyi AXC-nin torpaq məsələsini həll etmək səylərinin hərəkətverici qüvvəsi idi. Mülkədarlar və burjuaziya cumhuriyyəti ümumi böhran keçirirdi. Satış bazarı yoxluğu üzündən neft sənayesi məhv olurdu. Neft anbarları ağzına qədər dolmuşdu. Belə ki, 3,300 min ton nefti aparmağa yer yox idi, yalnızca bir əlac qalmışdı ki, o da gələcəkdə nefti dənizə töküb on minlərlə işçi işdən çıxırsın. İngilislər Rusiyaya neft göndərilməsinə icazə vermədilər. Hökumət özü də aparılmasını istəmirdi (Azerbaydjanskaya Demokratičeskaya Respublika (ADR) 1918-1920, 1998).

AXC rəhbərliyi etiraf edirdi ki, torpaq bölgüsü məsələlərinin həlli təkcə sosial ədalət məsələsi deyil, həm də siyasi imperativdir. Kənd əhalisinin dəstəyini qazanmaq yeni respublikanın sabitliyi və legitimliyi üçün vacib idi. Aqrar islahatlar kəndlilərin sədaqətini təmin etmək və onların dövlət quruculuğunda fəal iştirakını təmin etmək vasitəsi kimi qəbul edilirdi. Burada sosialistlər üzə çıxdılar. 1919-cu ilin fevralında parlament torpaq komissiyası seçdi və torpaq qanun layihəsi hazırlamağı ona tapşırırdı (Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxiv Fondu, 77 Fond, siyahı 1, iş 117). Komisyanın başında sosial-demokrat dururdu. Komisyanın öz layihəsi üstündə əzmi və ya çoxlu işlədiyi məlum deyildir. Hər halda komisyanın məruzəsi ancaq oktyabrın 2-sində parlamentdə dinlənilirdi. Bu qanun layihəsi üzrə istər xəzinə, dövlət, vəqf, xənadan və həmçinin xüsusi şəxslər əlində olan meşələr, sular, torpaqları pulsuz olaraq komitələrin ixtiyarına keçməsi tələb olunurdu. Kənd təsərrüfatı istehsal forması haqqında məsələ, müəssis məclisin həllinə qədər təxirə salınır. Torpağın mülkədarlar tərəfindən alınması haqqında danışarkən eyni zamanda torpaqdan istifadə formaları məsələsini süquta keçirirlər. Bu məsələnin həll edilməmiş buraxılmasına, qanun layihəsinin yarımçıq olduğunu göstərir. Ona görə də onun baş tutmayacağı qabaqcadan bilinirdi. Parlamentin üzvləri olan müsavətçilər, layihədə saziş olmadığına əsaslanaraq onun əleyhinə çıxmaqda tamamilə haqlı idilər (Adıgözəlova, 1987: 96).

Aqrar islahatlar aşağıdakı səbəblərə görə vacib idi:

1. Sosial bərabərlik: Torpaqların qeyri-bərabər bölgüsü uzun müddət narazılıq və cəmiyyətdə parçalanma mənbəyi olmuşdur. Aqrar islahatlar bu ədalətsizliklərin aradan qaldırılması və Azərbaycan əhalisi arasında sosial bərabərlik hissənin aşılmasına üçün həyati əhəmiyyət kəsb edirdi.

2. İqtisadi sabitlik: Kənd təsərrüfatı Azərbaycan iqtisadiyyatının əsasını təşkil edirdi. Torpaq islahatları təkcə mülkiyyətin yenidən bölüşdürülməsi məsələsi deyildi; onlar kənd təsərrüfatının məhsuldarlığını artırmaq, kənd iqtisadiyyatını sabitləşdirmək və ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək vasitəsi idi.

3. Siyasi legitimlik: AXC rəhbərliyi kənd əhalisinin dəstəyini qazanmağın siyasi legitimlik üçün mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini başa düşürdü. Aqrar islahatlar Azərbaycan cəmiyyətinin əksəriyyətini təşkil edən kəndlilərin sədaqətini qazanmağın bir yolu idi.

4. Millət quruculuğu: Aqrar islahatlar dövlət quruculuğu prosesinin bir hissəsi idi, cəmiyyətdə ayrı-seçkilikləri aradan qaldırmağa və ümumi məqsəd hissi yaratmağa kömək edirdi.

1920-ci il martın əvvəllərində Əkinçilik Nazirliyi "Xüsusi sahibkar torpaqlarının dövlət torpaq fonduna keçirilməsi və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti əhalisinin torpaqla təmin olunması haqqında qanun"un yeni layihəsi üzərində işi başa çatdırdı və baxılmaq üçün Nazirlər Şurasına təqdim etdi. Yeni qanun layihəsi Gürcüstan sosial-demokrat hökumətinin Azərbaycan sosial-demokratları tərəfindən bəyənən aqrar qanunu əsasında hazırlanmışdı. Bu layihə kənd yerlərində

olan xüsusi sahibkarların-hüquqi şəxslərin bütün torpaqlarının, o cümlədən monastır, vəqf, məscid və kilsə torpaqlarının, habelə şəhər ərazisinin şəhər mülkiyyətinə daxil olmayan sahələrinin sahiblərindən alınıb əvəzi ödənilmədən dövlət torpaq fonduna verilməsini nəzərdə tuturdu. Mülkiyyəti əlindən alınan sahibkarların ixtiyarında saxlanan torpaq sahəsinin ölçüsü həmin yerlərin təsərrüfat şəraitinə uyğun olaraq, kənd yerlərində becərilən bitki təsərrüfatları üçün 7-10 desyatin (7-10 ha), taxılçılıq təsərrüfatı üçün 15-20 desyatin (15-20 ha), maldarlıq təsərrüfatları üçün 40-50 desyatin (40-50 ha), şəhərdə isə müvafiq olaraq 1,5-3 desyatin, 3-5 desyatin, 10-12 desyatin müəyyən edilirdi. Sahibkarların mülk və bağları da bura daxil idi (Əliyev, 2004: 111).

1917-ci ildə fevral inqilabından sonra Rusiyda Müvəqqəti hökumət yaradıldı. Həmin ilin mart ayında hökumət xalqa çağırış edərək demokratik azadlıqları bərqərar edəcəyinə, Təsisedici Məclisin çağırılmasını qısa müddətdə reallaşdıracağına əminlik verdi. Yaradılacaq yeni qurumda vahid Konstitutsiya formalaşdırılması, idarəetmə forma müəyyənləşdirilməsi, digər vacib məsələlər öz həllini tapmalı idi. Yeni yaradılmış Xüsusi Zaqaqaziya Komitəsində sənaye və ticarət işləri M.Cəfərova həvalə olundu

Burada əsas məsələ, kəndililərin mövcud vəziyyətdən istifadə edərək özbaşına torpağı zəbt etməsi hallarını və təhlükəsini aradan qaldırmaq, vergiləri əvvəlki qayda ilə toplamaq, yarana biləcək itaətsizliyin qarşısını almaq idi. Əvəzində isə məclis xalqı qanuni yolla məsələnin həllinin olacağına inandırırıldı. 1917-ci ildə Əkinçilik Nazirliyinin məlumatlarına əsaslanaraq Nazirlər Şurasında vacib qərarlar qəbul edilmişdir: 1) Torpaq məsələsi ilə əlaqəli məlu(atların təcili hazırlanması və işlənməsi 2) mövzu ilə bağlı nazirliyə məlumatların verilməsi 3) bu məsələlərin həllin üçün Torpaq Komitəsinin yaradılması. Məhz elə bu qərarlardan sonra Torpaq Komitəsi yaradıldı və vilayətlərdə artıq bu qurumun müvafiq altkomitələri yaradıldı (Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlament (Stenoqrafik hesabatlar), 1998: 33).

1917-ci ilin aprel ayında hökumət təsərrüfat əhəmiyyətli torpaq sahələrində mühafizə tədbirlərinin artırılması barəsində Ərzaq Komitələrinə göstərişlər verdi. Aprel ayının 21-də imzalanan fərmana görə aqrar islahatlarla əlaqədar olaraq Torpaq Komitəsinin yaradılması qəbul edildi, komitənin Baş İdarəsi Petroqradda, quberniya və qəzalarda isə yerli əyalət komitələri işləməli idi. Quberniya, qəza və digər əyalətlərdəki komitələrə nəzarət Əkinçilik Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilməli idi. Aprel ayının 23-də hökumət, bir ay əvvəl xalqa edilmiş fikirləri yenidən səsləndirdi (Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlament (Stenoqrafik hesabatlar), 1998: 67). Aprelin 25-də Əkinçilik Nazirliyində aqrar mütəxəssislərin iştirakı ilə iclas keçirilirdi. Gündəmin əsas məsələsi torpaqların alqı-satqısı və girova qoyulmasının dayandırılması idi. İştirakçıların bəziləri fikirləşdi ki, torpaqları üzərində sərəncam hüquqlarının azaldılması iqtisadi sahədə xaosa səbəb olacaq. Bir başqa qisim isə, ictimai şüurda gərginliyi aradan götürməyin yolları haqqında fikirlər söyləyirdi. Az sayda iştirakçılar isə bu xaosu aradan qaldırmaq üçün alqı-satqının əcnəbilərə qadağan edilməsini qeyd edirdi (Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxiv Fondu, 278-ci Fond, siyahı 1, iş 71).

1917-ci il may ayında Petroqradda I Ümumrusiya kəndli deputatların qurultayında qeyd olunur ki, torpaq Allaha məxsusdur, buna görə də sahibkarlar və mülkədarlarda olan torpaqlar müsadirə olunmalı, xalq arasında yenidən bölünməlidir. Həmçinin maraqlı fikirlərdən biri bu idi ki, torpaqları milliləşdirmək düzgün deyil. Totalitar cəmiyyətdə isə torpaqların dövlətə məxsus olması ayrı bir narahatverici amildir. Təklif olundu ki, əyalətlərdə və quberniyalarda özünüidarəetmə orqanları yaradılsın. Bu orqanlara isə sahibkarlardan kilsə və xanədan torpaqları verilsin. Bu torpaqlar isə becərilmək üçün əhalinin istifadəsinə verilməli idi. Tarixi proseslərə nəzər yetirdikdə, bu dövrü əsasən kəndlilərlə dövlət arasında anlaşmazlıqların, dövlətin isə bundan narahat olduğu zaman kimi qeyd etmək olar. İyulun 14-də Müvəqqəti hökumətin yeni fərmanında nazirliyin icazəsi olmadan torpaq üzərində alqı-satqı həyata keçirilməsi qadağan edildi Totalitar rejimində ölkənin idarə edilməsi digər sahələrdə olduğu kimi, aqrar sahədə də öz təsirini göstərmişdir. Torpaqların 47,9 %-i pay torpaqları, 32,6 %-i xəzinə, 18,3%-i hüquqi və fiziki şəxslərə məxsus torpaqlar, 0,6%-i kəndli sahibkar torpaqları idi. Torpaq üzərində plüralizminin faktiki mövcudluğuna və qanunlar tərəfindən tanınmasına baxmayaraq aqrar zəmində törənən toqquşmalar və ziddiyyətlər Azərbaycan kəndinin

reallığı idi. Tədqiqatlar zamanı Azərbaycan kəndində baş verən hadisələrin iqtisadi və siyasi məzmununda öyrənilməsi belə nəticə çıxarmağa imkan yaratdı ki, qanunsuzluqlar heç də qanunların iqtisadi reallıqlarla uzlaşması ilə əlaqədar olmayıb müəyyən qüvvələrin məqsədyönlü fəaliyyətinin nəticəsi idi. Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin bərqərar olduğu illər ərzində kənddəki vəziyyəti öz məcrasına döndərmək üçün asayiş təminatçısı olan səlahiyyətli hökumət orqanlarının gördükləri tədbirlər bir tərəfdən silahlı dəstə və qrupların sakitləşdirilməsinə yönəldilirdisə, digər tərəfdən vətəndaş həmrəyliyinə nail olmaq üçün barışdırıcı tədbirlər həyata keçirilirdi (Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxiv Fondu 77-ci Fond, siyahı 1, iş 310).

Nəticə

Əslində, aqrar islahatlar təcrid olunmuş siyasət tədbirləri deyil, AXC-nin müstəqil və dayanıqlı millətin yaradılması ilə bağlı daha geniş baxışında dayaq nöqtəsi idi. Bu islahatlar AXC-nin ədalətə və xalqın rifahına sadiqliyinin simvolu idi. Bu islahatların həyata keçirilməsində AXC-nin üzlaşdığı çətinliklər və məhdudiyyətlər kifayət qədər böyük olsa da, onların əhəmiyyətini qiymətləndirməmək olmaz. Onlar daha ədalətli və demokratik cəmiyyətə doğru cəsarətli addım atdılar. AXC-nin aqrar siyasətinin irsi Azərbaycan tarixinin salnaməsində qalaraq, keşməkeşli bir dövrdə müstəqilliyə və ədalətə can atan xalqın sarsılmaz ruhunun sübutu kimi xidmət edir (13).

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin apardığı aqrar islahatları və onların böyük təlatümlər dövründə dövlət quruculuğu kontekstində dərin əhəmiyyətini hərtərəfli başa düşmək məqsədi daşıyır. Bu islahatlar qısa ömürlü respublikada həyata keçirilsə də, kənd təsərrüfatının və xalqın özünün inkişafına davamlı təsir göstərdi.

Birinci Dünya Müharibəsindən sonra AXC-nin yaranması və imperiyaların parçalanmasını nəzərə alaraq tarixi konteksti araşdırmaqla başladıq. Bu kontekst dövlət quruculuğunun aləti kimi aqrar islahatların aparılmasının vacibliyini vurğuladı. Bu islahatlar torpaq mülkiyyətində dərin kök salmış bərabərsizlikləri aradan qaldırmaq və kənd əhalisinin dəstəyini qazanmaq üçün həyati əhəmiyyət kəsb edirdi. AXC-nin torpaqları iri torpaq sahiblərindən torpaqsız kəndlilərə yenidən bölüşdürmək səylərini araşdırıldı. Bu səylərə Torpaq Komitələrinin yaradılması, torpaq araşdırmaları, zəbt və müsadirə, torpaq sahələrinin ayrılması və yerli təşəbbüslər daxildir. Bununla belə, bu islahatların həyata keçirilməsində üzlaşdıyımız çətinlikləri və məhdudiyyətləri də qeyd edildi. Torpaq Vergisi İslahatı və Çətinliklər: Xarici münaqişələr, etnik gərginliklər və bəzi torpaq mülkiyyətçilərinin müqavimətinin yaratdığı çətinlikləri dərk edərək AXC-nin torpaqla bağlı vergi sistemində islahatlar aparmaq cəhdləri araşdırıldı. AXC-nin aqrar islahatları Azərbaycan tarixinin trayektoriyasında qalıcı irs rolunu daşıyır.

Bu islahatlar məhdud əhatə dairəsinə və müddətinə baxmayaraq, regionda gələcək torpaq siyasətinin əsasını qoymuşdur.

Ədəbiyyat

1. Ağayev, M. (1930). Müsavatın Aqrar Siyasəti . Bakı, 64 s.
2. Ağayev, M.B. (1987). Azərbaycanda burjua fikrində sinif, sinfi mübarizə və millət məsələləri (1917-1920-ci illər), Azərbaycan SSR EA-nın «Xəbərləri» (tarix, fəlsəfə, hüquq seriyası), №1 s.96-102.
3. Azərbaycan Cümhuriyyəti. (1990). Bakı, Elm, s.116.
4. Azerbaydjanskaya Demokratičeskaya Respublika. (ADR) 1918-1920. (1998). Baku.
5. Azerbaydjanskaya Demokratičeskaya Respublika. (ADR) (1918-1920). (1998) Parlament. Baku
6. Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxiv Fondu. 77 Fond, siyahı 1, iş 117.
7. Adıgözəlova, A.P. (1987). Fevral inqilabından sonra Azərbaycanda müvəqqəti yerli hakimiyyət orqanlarının və özünüidarələrin təşkili və fəaliyyəti (mart 1917-1920-ci illər) Azərbaycan SSR EA-nın “Xəbərləri” (tarix, fəlsəfə, hüquq seriyası). s.96.
8. Əliyev.N. (2004). “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Fövqəladə İstintaq Komissiyasının fəaliyyətinə dair” s.111.

9. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlament (Stenoqrafik hesabatlar) (1998). Bakı, I cild. s. 33
10. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlament (Stenoqrafik hesabatlar) (1998). Bakı, II cild. s. 67.
11. Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxiv Fondu. 278-ci Fond, siyahı 1, iş 71.
12. Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxiv Fondu 77-ci Fond, siyahı 1, iş 310.
13. <https://axc.preslib.az/en/page/5SfkMph0xv>

Göndərilib: 26.09.2023

Qəbul edilib: 28.10.2023